

FRANK DIKÖTTER

**CHINA
DUPĂ MAO**

Ascensiunea unei superputeri

Traducere din limba engleză
de Dan Bălănescu

POLIROM
2024

Cuprins

<i>Prefață</i>	7
<i>Hartă</i>	16
Capitolul 1. De la un dictator la altul (1976-1979)	19
Capitolul 2. Austeritate (1979-1982)	48
Capitolul 3. Reformă (1982-1984)	67
Capitolul 4. Despre oameni și prețuri (1984-1988)	94
Capitolul 5. Masacrul (1989)	117
Capitolul 6. Un moment de răscruce (1989-1991)	145
Capitolul 7. Instrumente capitaliste în mâini socialiste (1992-1996)	175
Capitolul 8. Mare înseamnă frumos (1997-2001)	201
Capitolul 9. Saltul global (2001-2008)	232
Capitolul 10. Hybris (2008-2012)	264
Epilog	283
<i>Note</i>	293
<i>Bibliografie selectivă</i>	349
<i>Mulțumiri</i>	361
<i>Index</i>	363

Wang Dan s-a ascuns, dar s-a răzgândit câteva săptămâni mai târziu, torturat de gândul că fuga lui i-ar fi putut pune în pericol tocmai pe oamenii care încercau să îl ajute. S-a întors la Beijing și s-a predat, fiind condamnat ulterior la patru ani de închisoare. Ren Wanding, care fusese deja încarcerat pentru participarea la mișcarea Zidul Democrației din 1978, s-a întors în închisoare pentru alți șapte ani. Liu Xiaobo, teoreticianul literaturii care convinsese numeroși studenți să părăsească piața în dimineața zilei de 4 iunie, a fost arestat și trimis pentru nouăsprezece luni în închisoarea de trist renume Qincheng.

În cadrul unei operațiuni îndrăznețe cu numele de cod „Pasărea galbenă”, contrabandiști și simpatizanți din Hong Kong i-au ajutat pe alți activiști politici să fugă din China. Atât Wu'erkaixi, cât și Chai Ling s-au numărat printre cei șapte din douăzeci și unu cei mai căutați lideri ai studenților care au reușit să fugă. Yan Jiaqi, un consilier apropiat al lui Zhao Ziyang, a fost unul dintre primii intelectuali care au ajuns la Hong Kong, unde a publicat imediat un articol în care condamna regimul și „politica sa de exterminare ultrafascistă”²³. Su Shaozhi, care ceruse cu atâta îndrăzneală reabilitarea tuturor deținuților politici, l-a urmat la scurt timp. Su Xiaokang, autorul *Elegiei fluviului*, a petrecut trei luni ascuns prin sate îndepărtate înainte să fie trecut ilegal granița în colonia britanică. Alte sute de persoane au urmat pe parcursul mai multor ani, echipe de extracție fiind trimise pentru a-i localiza și a-i salva pe disidenții importanți. Aceștia erau adăpostiți temporar în hoteluri, în ascunzători izolate și în case particulare din Hong Kong. Funcționarii consulari îi ajutau să treacă de serviciul de imigrație de la aeroport, de unde își continuau călătoria spre Europa și Statele Unite, pentru a începe o viață nouă²⁴.

Spre mijlocul lunii iunie, anchetele au luat o nouă turnură. La Beijing, Shanghai și Jinan au fost organizate procese sumare, urmate de execuții. Procedura era întotdeauna aceeași: un glonț în ceafă în fața unei mulțimi numeroase. Câțiva seniori ai partidului din Comisia Consultativă Centrală au cerut zgomotos măsuri chiar mai dure. Huo Shilian, care ocupase funcția de ministru al agriculturii între 1979 și 1981, a recomandat execuții pe scară largă: „Dacă nu-i împușcăm pe acești oameni, problema asta nu va putea fi niciodată rezolvată”. Totuși, chiar dacă numărul victimelor condamnate la moarte a rămas relativ scăzut, execuțiile au stârnit o reacție de repulsie în întreaga lume. Margaret Thatcher a declarat că este „absolut îngrozită”. În special locuitorilor din Hong Kong, graba justiției comuniste li se părea foarte alarmantă²⁵.

Propaganda a devenit mai moderată, dar arestările continuau. Pe 30 iunie, Comitetul Central a difuzat Documentul Central nr. 3, cerând „suprimarea hotărâtă” a „contrarevoluției”: „Trebuie să adoptăm o atitudine hotărâtă și să evităm

să dăm dovadă de sentimentalism”. Bazându-se pe surse neoficiale, Amnesty International a estimat că zeci de mii de oameni au fost arestați în întreaga țară, reținuți sub diverse acuzații, de la „sabotaj”, jafuri și tulburarea ordinii publice la implicarea în „activități contrarevoluționare”²⁶.

Printre deținuți se numărau persoane din toate categoriile sociale – studenți, profesori, jurnaliști, artiști și chiar ofițeri în armată –, dar oamenii obișnuiți au fost cei care au suferit cel mai mult efectele represiunilor. Studenții erau niște naivi care fuseseră „îndepărtați temporar de la calea cea dreaptă”, în vreme ce huliganii și elementele criminale care îi manipulaseră trebuiau zdrobiți cu hotărâre, explica Documentul Central nr. 3. În discursul său, Deng Xiaoping se referise la ei numindu-i „rebuturi sociale”. Cei care se lăsaseră antrenați în mișcarea democratică erau șoferi de autobuz, muncitori din fabrici, vânzători și numeroși alți indivizi obscuri ce și-au plătit scump idealismul, resimțind greutatea sistemului penal la întreaga ei amploare, printre care abuzurile, tortura și munca silnică, urmate de izolare socială și șomaj după eliberare.

Printre acești oameni s-a aflat Zhang Maosheng, un mecanic care aprinsese o bucată de pânză și incendiase un camion după ce văzuse corpul mutilat al unei fetițe de opt ani ce se juca pe stradă în momentul când sosiseră trupele. La capătul unui proces cu ușile închise, a fost condamnat la moarte, dar sentința i-a fost comutată într-o condamnare la șaptesprezece ani de educație prin muncă. Cei trei muncitori care călătoriseră din Changsha pentru a împroșca cu cerneală și ouă portretul președintelui Mao au petrecut între opt și șaisprezece ani în Închisoarea Provincială nr. 2 din Hunan, unde erau bătuți în mod repetat, uneori cu bastoane cu electroșocuri. Unul dintre ei și-a pierdut mințile²⁷.

Un alt exemplu este cel al unui muncitor care găsisse un camion militar de aprovizionare abandonat. El și prietenii lui goliseră vehiculul, distribuindu-le alimentele studenților. Păstrase pentru sine o bucată de pui fript. Aceasta a reprezentat dovada folosită împotriva lui când a fost condamnat la treisprezece ani de închisoare. „A fost un pui scump”, a oftat el când și-a spus povestea în cadrul unui interviu. O persoană invalidă a fost închisă pentru zece ani fiindcă „și-a izbit cârjele de un tanc în mod repetat înainte de a se îndepărta șontăcând și jubilând de fericire”, potrivit actului de acuzare²⁸.

Cifrele sunt înșelătoare, dar un an mai târziu, la o întâlnire secretă, Gu Linfang, vice-ministrul pentru securitate publică, a anunțat că peste un milion de dosare penale fuseseră deschise în 1989²⁹.

Încă de când Solidaritatea devenise primul sindicat din blocul sovietic recunoscut de stat, regimul se temuse că și propriii lucrători și-ar putea înființa la rândul lor unul. Sindicatul Independent al Muncitorilor din Beijing, înființat în

zilele furtunoase premergătoare evenimentelor din 4 iunie, a fost desființat, iar liderul său, Han Dongfang, trimis la închisoare. „Solidaritatea”, a explicat Qiao Shi în iulie 1989, „nu numai că îi reprezintă pe muncitori, dar a devenit și partid politic, care în cele din urmă s-a substituit Partidului Comunist. Asta este o lecție pentru noi”. „Dacă tulburările ar fi continuat, poate că în cele din urmă ar fi apărut un Wałęsa”, s-a hazardat să spună Yao Yilin, cu referire la liderul sindical polonez care a primit premiul Nobel pentru Pace în 1983³⁰.

Un alt spectru venit din Polonia era Biserica Catolică, care galvanizase opoziția față de regimul comunist. Karol Wojtyła, devenit în 1978 papa Ioan Paul al II-lea, a fost o sursă de inspirație pentru mișcarea democratică din țara lui natală, Polonia, dar și din multe alte țări. Beijingul a văzut mereu în Roma un centru subversiv, permițându-le credincioșilor acesteia să se roage doar în bisericile oficiale care rupseseră orice legătură cu Vaticanul. În 1989, în vreme ce aceste așa-numite „biserici patriotice” aveau peste trei milioane de membri, nu mai puțin de șase milioane de credincioși rămâneau loiali papei. Preoții lui erau considerați o avangardă a infiltrării ideologice. „În ultimii ani, eforturile forțelor ostile dinăuntru și din afara granițelor de a folosi religia și a efectua infiltrări și sabotaje împotriva noastră s-au intensificat”, afirma în iunie 1990 Ren Wuzhi, șeful Biroului pentru Religie al Consiliului de Stat. „Unele elemente ilegale organizează de asemenea școli private, precum și seminare și școli de teologie clandestine, unde se studiază scripturile. Se iau la întrecere cu noi pentru a atrage tânăra generație”, adăuga el. Conducerea considera orice formă de religie drept o amenințare la adresa sistemului socialist și cerea ca „forțele clandestine ostile” să fie „atacate, divizate și dizolvate”³¹.

Astfel, încă din decembrie 1989, peste treizeci de lideri ai bisericilor clandestine au fost arestați în nordul țării³². În anul următor au fost și alte arestări. La Guangzhou, un oraș din sud aflat la câteva ore de mers cu trenul de Hong Kong, șizeci de ofițeri de securitate au venit acasă la preotul Samuel Lam, percheziționând locul și ducând de acolo, în cărucioare, mii de Biblii. Orga bisericii a fost încărcată într-o ricșă. În 1991, numărul liderilor catolici arestați a urcat brusc la peste o sută patruzeci³³.

Dar represiunea cea mai cumplită s-a desfășurat la periferia imperiului, întotdeauna predispusă la rebeliune. În mai 1989, zeci de mii de locuitori din Ürümqi, capitala provinciei Xinjiang, manifestaseră în favoarea democrației. O revoltă chiar și mai mare a zguduit localitatea Baren în aprilie 1990, când aproximativ două sute de demonstranți au luat cu asalt biroul local al guvernului, au pus mâna pe armele forțelor de securitate și au ucis șase ofițeri. Răspunsul regimului

a fost prompt, folosind o forță copleșitoare pentru a zdrobi revolta. Clerul a fost epurat, moscheile, închise și mii de persoane, arestate³⁴.

A fost un moment de răscruce, și nu doar în Xianjiang. În întreaga țară, abordarea mai conciliantă care apăruse în anii 1980 era considerată acum o eroare tactică. „Responsabilii locali ai partidului trebuie să se ocupe cu hotărâre de tulburările sociale chiar din momentul în care apar”, explica o nouă directivă a Comitetului Central din 2 aprilie 1990. „Trageți în pasărea care preia conducerea stolului”, a ordonat în mod repetat Li Peng la telefon, atunci când a intervenit să dirijeze reprimarea revoltelor din întreaga țară. Fie că e vorba de școli, moschei sau sate, a explicat el, cel mai mic incident trebuia zdrobit din fașă, deoarece, cu ajutorul ascuns al forțelor străine ostile, risca să se răspândească rapid și să submineze stabilitatea socială. La un an de la represiunea armată, *Cotidianul poporului* proclama pe prima pagină ceea ce avea să devină în deceniile următoare o lozincă călăuzitoare: „Stabilitate socială înainte de orice”³⁵.

*

Și la vârf au avut loc epurări. Cu o zi înainte să fie impusă legea marțială, Deng Xiaoping decisese să-l înlocuiască pe Zhao Ziyang cu Jiang Zemin, secretarul de partid din Shanghai. Zhao Ziyang a fost dat la o parte, iar timp de mai multe săptămâni nu s-a mai comunicat cu el. Și șeful propagandei, Hu Qili, unul dintre cei cinci membri ai Comitetului Permanent, a fost izolat. O săptămână mai târziu, Bao Tong, un consilier apropiat al secretarului general, a fost arestat pentru „dezvăluirea de secrete de stat”. Avea să petreacă șapte ani în închisoare, după care a fost plasat în arest la domiciliu³⁶.

În zilele de după 4 iunie, liderii de frunte ai partidului au primit ordin să adopte o poziție clară și să se distanțeze de fostul secretar general. Discursul pe care Deng îl ținuse soldaților a fost distribuit tuturor membrilor de partid din țară, pentru a fi studiat în ședințe obligatorii³⁷.

Pe 16 iunie, Deng Xiaoping a luat din nou cuvântul, de data aceasta, în fața membrilor Comitetului Central. „Doar socialismul poate salva China și doar socialismul poate dezvolta China.” Insistând că politica de reforme economice și de deschidere față de lumea exterioară nu trebuie schimbată, a subliniat importanța dezvoltării rapide. De la asta a trecut la tema lui preferată, ideea că economia ar trebui să crească de patru ori între 1980 și 2000. N-a manifestat niciun semn de regret, afirmând că intervenția armată avea să aducă țării unul sau două decenii de stabilitate³⁸. Liderii de partid i-au salutată discursul și l-au distribuit masiv. „E singurul care poate găsi cuvintele potrivite pentru a convinge poporul”, estima un fost redactor-șef de la *Cotidianul poporului*³⁹.

Acum că partidul se strânsese în jurul șefului, putea începe denunțarea ritualică a lui Zhao Ziyang. Între 19 și 21 iunie, într-o serie de ședințe istovitoare, seniorii partidului au făcut pe rând un pas în față și au înfipt cuțitul. Cu trei ani în urmă, Hu Yaobang fusese umilit timp de șase zile consecutive. Chinul lui Zhao a durat de două ori mai puțin⁴⁰.

În cursul celei de-a patra sesiuni plenare, ținută pe 24 iunie, s-a renunțat la votul secret. Un vot în unanimitate, prin ridicarea mâinii, l-a înlăturat pe Zhao Ziyang și a salutat înlocuirea lui cu Jiang Zemin. Primul punct de pe ordinea de zi a noului secretar general a fost să îl elogieze pe liderul suprem și să confirme că toate măsurile luate pentru combaterea contrarevoluției fuseseră corecte. I-a felicitat pe soldați și poliția înarmată. Ședința n-a durat decât o oră⁴¹.

Jiang, un bărbat de șaiszeci și doi de ani cu fața rotundă și părul cărunt, obținuse o diplomă de inginer electrician la Shanghai, în 1947, și se instruisese în anii 1950 la Uzina de Automobile ZIL din Moscova (numită după Stalin), unde îl cunoscuse pe Li Peng. Era ceva mai bine educat decât premierul, cu o spoială de limbi străine pe care îi plăcea să le etaleze când flecărea cu oaspeții străini. Câteodată se mai întâmpla să și cânte. Nu era popular la Shanghai, unde ocupase funcția de primar înainte să devină secretar de partid. Economia orașului era fragilă, iar secretarul de partid le aplicase intelectualilor o lovitură nemiloasă în timpul mișcării pentru democrație⁴².

Dincolo de aparența lui afabilă, Jiang Zemin era un marxist-leninist înrăit. În cursul lunilor următoare a militat puternic pentru linia partidului potrivit căreia forțe străine ostile foloseau propaganda burgheză pentru a se infiltra în țară și a răsturna Partidul Comunist. Documentul Central nr. 7, difuzat de Comitetul Central pe 28 iulie 1989, explica în detaliu acest complot capitalist: „Întreaga lume imperialistă încearcă să ne determine să abandonăm calea socialistă și să ne transformăm în vasali ai capitalismului monopolist internațional. Se folosește de diverse metode pentru a se infiltra ideologic și politic în țara noastră și nu ratează nicio șansă de a propaga înșelătoria capitalistă privitoare la «democrație», «libertate» și «drepturile omului» pentru a instiga și a susține tendința ideologică a liberalizării burgheze în țara noastră”. Mișcarea democratică ce culminase pe 4 iunie fusese „o rebeliune politică planificată, organizată și premeditată”, rezultatul unei „proliferări la scară națională a liberalizării burgheze și al tentativei forțelor internaționale anticomuniste și antisocialiste de a se infiltra în țară politic și ideologic”⁴³.

Numele dat acestui complot, „evoluție pașnică”, corespundea unui concept formulat pentru prima oară în 1957 de către secretarul de stat american John Foster Dulles, care sperase că folosirea mijloacelor pașnice va accelera evoluția

către democrație a statelor din orbita sovietică, reducându-se astfel durata preconizată de existență a comunismului. În acest scop, Dulles ceruse „toată susținerea morală și materială, cu excepția războiului”, inclusiv împrumuturi furnizate prin intermediul investițiilor private și credite de la Banca Mondială pentru susținerea financiară a Poloniei și Ungariei, țări „înrobite în spatele Cortinei de Fier”. Dar el nu a luat în considerare o astfel de susținere și pentru China. Pe 4 decembrie 1958, secretarul de stat s-a pronunțat în mod explicit împotriva recunoașterii diplomatice a Beijingului și a comerțului cu China, întrebându-se de ce ar trebui să oferim „ajutor și alinare” unui regim „care se străduiește să ne alunge din Pacificul de Vest”⁴⁴.

Unul dintre liderii comuniști atenți la aceste cuvinte a fost Mao Zedong. În noiembrie 1959, în toiul epurării brutale a 3,6 milioane de membri de partid care își exprimaseră îndoielile în legătură cu Marele Salt Înainte, a convocat o ședință pentru discutarea ideilor lui Dulles. Statele Unite, a remarcat el, „vor să ne submineze și să ne schimbe”. „Vor să ne corupă printr-o evoluție pașnică.” Câteva ani mai târziu, Mao a lansat Revoluția Culturală, pentru a se asigura că niciun „lacheu capitalist” sau „element burghez” nu va reuși să se infiltreze în partid și să submineze sistemul socialist⁴⁵.

Documentul Central nr. 7 plasa partidul în stare de alertă maximă împotriva oricăror tentative ale „capitalismului monopolist” de a „răsturna” Partidul Comunist și sistemul socialist printr-o „evoluție pașnică”. Mașinăria de propagandă, controlată în acel moment de Li Ruihuan, secretarul de partid din Tianjin care se dovedise la înălțimea situației în timpul demonstrațiilor studentești din 1986, și-a mărit viteza. Cadrele de partid au fost convocate la sesiuni de studiu și ședințe de îndoctrinare, pentru a învăța interpretarea corectă a evenimentelor care conduseseră la ceea ce se întâmplase pe 4 iunie. Studenții fuseseră manipulați, li s-a spus, căci câțiva „conspiratori politici complotaseră cu forțe străine ostile”. „Puterile străine imperialiste”, au fost ei avertizați, nu vor renunța niciodată la „dorința lor de a ne anihila”, din contră: „Imediat ce vor avea ocazia ocazia, vor folosi «evoluția pașnică» pentru a câștiga fără să tragă un glonț”. Complotul împotriva partidului fusese „premeditat, organizat și meticulos planificat”: „De la greva foamei până la bătăi, distrugerii, jafuri, incendieri și crime, fiecare etapă din această serie de evenimente a fost planificată și organizată”. Era necesară o vigoare permanentă, dar și un stat puternic, capabil să combată evoluția pașnică. Singura cale de îndeplinire a acestui obiectiv era printr-o politică continuă de reforme economice și de deschidere⁴⁶.

În cursul verii, populația generală a fost instruită de asemenea în privința adevăratei naturi a complotului contrarevoluționar și a pericolelor „evoluției